SOCIAL INSTITUTIONS

সামাজিক সংস্থা

বিমলা প্রসাদ চলিহা মহাবিদ্যালয়

Presented by Mrigakhi Rabha

সমাজিক সংস্থা

- কাৰ্যত্মক দৃষ্টিভংগী অনুসৰি সামাজিক সংস্থা হৈছে সমাজৰ কিছুমান প্ৰতিমান, বিশ্বাস, প্ৰমূল্য বা ভূমিকাৰ এক জটিল অৱস্থা যিয়ে সমাজৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ প্ৰতি সঁহাৰি জনাই সমাজত বিৰাজমান হৈ থাকে। সামাজিক প্ৰয়োজনীয়তাৰ বাবেই সংস্থা বোৰৰ জন্ম হয়। আনহাতে সংঘৰ্ষ দৃষ্টিভংগী অনুসৰি সামাজিক সংস্থাবোৰ সমাজৰ প্ৰভাৱশালী লোকসকলৰ সৃষ্টি আৰু এই সংস্থা বোৰে সদাই প্ৰভাৱশালী শ্ৰেণীৰ অনুকূলে কাম কৰে।

সামাজিক সংস্থা

1) জাতি
2) জনজাতি
3) পৰিয়াল
4) স্বাজনপদ্ধতি

Caste/ জাতি

চাৰ **Herbert Risley** বিস্তৃত ভাবে জাতিৰ সংজ্ঞা দিছে । তেওঁৰ মতে জাতি হৈছে একেটা নামেৰে কিছুমান পৰিয়াল বা পৰিয়ালৰ সমূহ, যি সমূহ হল ব্যক্তি সকলে কোনো কাল্পনিক পূৰ্বপুৰুষ বা ব্যক্তিৰ বংশ বুলি চিনাকি দিয়ে, একেই বংশদভৱ আৰু বৃত্তিধাৰি সমূহ বুলি বিবেচনা কৰে।

Caste = জাতি + বৰ্ণ

Caste- Portuguese শব্দ Casta অৰ্থ হল পবিত্ৰ জাতি

ব্ৰাহ্মণ (যজ্ঞ, পূজা পাতল)

ক্ষত্ৰিয় (যুদ্ধ)

বৈশ্য (কৃষি, ব্যৱসায়)

ক্ষুদ্ৰ (শ্ৰমিক)

স্পৰ্শ নাইবা দলিত

জাতিৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ

১) খণ্ড – উপখণ্ড

২) উচ্চ – নীচ সংস্থৰণ

৩) খোৱা – লোৱা, চাল – চলন আদিত বাধা নিষেধ

৪) অন্তবিবাহ

৫)নির্দিষ্ট বৃত্তি

৬) স্পর্শ্য - অস্পর্শ্য

বৰ্ণ আৰু জাতিৰ মাজত পাৰ্থক্য

- বৰ্ণ চাৰি ভাগত হেই ভাগ কৰা হৈছে, অৱশ্যে পৰবৰ্তী সময়ত অস্পৃশ্য বৰ্ণ নামৰ আন এটা ভাগ পোৱা হৈছে। আনহাতে জাতি ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা সমগ্ৰ ভাৰতীয় লোকক জাতি জনজাতি হিচাবে তিনি হাজাৰতকৈ অধিক ভাগত বিভক্ত কৰিব পাৰি
- জাতি জন্মৰ উপৰত আধাৰিত কিন্তু বৰ্ণ কৰ্মৰ ওপৰত আধাৰিত
- জাতি ব্যৱস্থা মতে এটা জাতিয়ে আন এটা জাতিৰ লগত মিলা – মিছা, সামাজিক আদান প্ৰদান আৰ যথেষ্ঠ বাধা নিষেধ আছে। কিন্তু বৰ্ণ ব্যৱস্থা এনে সামাজিক বাধা নিষেধ কঠোৰ নাছিল।
- জাতি ব্যৱস্থা হল বৰ্ণ ব্যৱস্থাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি আৰোপ কৰা নীতিৰে এক জটিল অৱস্থা। কিন্তু বৰ্ণ ব্যৱস্থা আছিল সৰল ব্যৱস্থা। অৰ্থাৎ বৰ্ণ ব্যৱস্থা প্ৰাথমিক অৱস্থা আৰু জাতি ব্যৱস্থা দ্বিতীয় পৰ্যায়।

ইয়ানকলি

তেওঁৰ জন্ম ১৮৬৩ চনত কেৰেলাত হৈছিল।
তেওঁ নিম্নবৰ্গৰ আৰু দলিত শ্ৰেণীৰ নেতা আছিলে।
তেঅৰ সংগ্ৰামৰ ফলতেই দলিত সকলে কাম কৰাৰ সুবিধা আৰু কৰা ছোৱালী বোৰে বিদ্যালয়ত যোৱা সুবিধা পাইছিল।

সাবিত্রি বাই ফুলে

তেওঁ ভাৰতৰ প্ৰথম গৰাকী শিক্ষয়েত্ৰী যোনেই ছোৱালী হাই স্কুল ৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰিছিলে।
তেওঁ সুদ্ৰ আৰু সূদ্ৰ বিৰোধী সকলক শিক্ষা প্ৰধান কৰাত গুৰ্ত্ব দিছিল।
তেওঁ কৃষক আৰু শ্ৰমিক সকলৰ কাৰণে নৈশ বিদ্যালয় আৰম্ভ কৰিছিলে।

এম এন শ্ৰীনিবাস

তেওঁ পিছপৰা শ্ৰেণীক ৰামপুৰ গাঁৱত অধ্যয়ন কৰি সামাজিক স্তৰিকৰণ অভোধৰণা কৰি নিম্ন জাতি উচ্চ জাতি লৈ যোৱা প্ৰক্ৰিয়া কথা আলোচনা কৰিছিল।

তেওঁ Remembered Village এখন ৰচনা গ্ৰন্থ কৰিছিলে।

MN Srinivas on Two terms

- **প্ৰভাৱশালী জাতি** – এই প্ৰভাৱশালী জাতি শব্দ টোৱে বৃহৎ জনসংখ্যাৰ জাতিবৰত বুজাইছিল। অৰ্থাৎ প্ৰভাৱশালী

জাতি বোৰে নিম্ন জাতিৰ লোকসকলক ওপৰত নিজৰ প্ৰচুত্ব বিস্তাৰ কৰি বিভিন্ন সা সুবিধা গ্ৰহণ কৰিছিল।

- **সামাজিক স্তৰিকৰণা** - সামাজিক ষ্টোৰিকৰণা হৈছে এটা সামাজিক প্ৰক্ৰিয়া যত সমাজখনৰ জনসাধাৰণ

পদানুক্ৰম অনুসৰি উচ্চ নী চ হিচাবে কিছুমান সামাজিক স্থানত ভাগ কৰা হয়। যাৰ ফলত কিছুমান লোকে আন

কিছুমানৰ তুলনাত অধিক সন্মান, সুবিধা আৰু ক্ষমতা লাভ কৰে।অৰ্থাৎ সামাজিক স্ততিকৰণ সমাজত থকা ব্যক্তি বা

গতবোৰৰ মাজত থকা অক্ষমতা বুজায়।

- **জন্ম প্ৰদত্ত প্ৰস্থিতি / Ascribed status**– এটা সামাজিক স্থান যিটো ব্যক্তিয়ে জন্ম সত্রে লাভ কৰে। জন্ম প্ৰদত্ত প্ৰস্থিতিৰ উমৈহতীয়া আধাৰ বোৰ হল – বায়ু , জাতি, স্বজন আদি।
- **স্ব – লব্ধ / Achieved Status**– ব্যক্তিগত সমাৰ্থ বা চেষ্টাৰ জৰিয়তে লাভ কৰে। সাধাৰণতে শিক্ষাগত অৰ্হতা , ব্যক্তিগত নিপুনতা আদিয়ে হল স্ব – লব্ধ প্ৰস্থিতিৰ আধাৰ।

জনজাতিৰ সংজ্ঞা

ডি **এন মজুমদাৰৰ** মতেই , " জনজাতি হৈছে অনেই কিছুমান পৰিয়াল সমষ্টি, জি সমষ্টিৰ লোকৰ নাম অকেইধৰণৰ, একেটা অঞ্চলতেই বাস কৰে, একেটা ভাষা কয়, আৰু যিসকলে বিয়াৰ ক্ষেত্ৰত কিছুমান নিষেধ মানি চলে আৰু পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ লগত ভাল ব্যৱস্থাৰে আদান প্ৰদান কৰে৷

জনজাতিৰ বৈশিষ্ট্য

- ১) **সাধাৰণ নাম** – নিজ জাতি বুলি যেতিয়া সাধাৰণ এটা নামেৰে চিনাকি দিয়া হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে যেনে মিচিং, দেউৰী, বৰো, কুকি
- ২) **শিক্ষাৰ অনগ্ৰখৰতাৰ** – শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত জনজাতি বহুত পিছপৰা। তেওঁলোকৰ অশিক্ষিত সংখ্যা অতি মাত্ৰাত বেছি। বিভিন্ন কাৰণত বাবে তেওঁলোকেই আধুনিক শিক্ষা ক্ষেত্ৰত অজনজাতি সকলৰ লগত সমানেই খোজ মিলাব পৰা নাই।
- ৩) **প্ৰোদ্যো যোগীৰ** – কৃষিৰ শিক্ষাৰ অভাৱ, পৰিবৰ্তনৰ প্ৰতি অনিহা।
- ৪) **সাধাৰণ ভাষা** - তেওঁলোকেই নিজৰ ভাষা ৰে মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰে
- ৫) **নিৰ্দিষ্ট ভোগো লিক অঞ্চল** – জনজাতি সকলে এক নিৰ্দিষ্ট অঞ্চলৰ বাহিৰে অন্য অঞ্চলত বসবাস নকৰে।

জনজাতিৰ বৈশিষ্ট্য

- ৬) **অন্তবিবাহ-** নিজৰ জনজাতিৰ মাজতহে বিবাহ কাৰ্য্য সাধিত হয়। অন্য জনজাতিৰ লগত হোৱা বিবাহক সমাজেই স্বীকৃতি নিদিয়ে।
- ৭) **সাধাৰণ ধৰ্ম** – একোটা জনজাতি ব্যক্তি সকলে একেই ধৰ্ম কেই পালন কৰে
- ৮) **সাধাৰণ বৃত্তি** – ৰায়বোৰ জনজাতিয়ে একোটা পৰম্পৰাগত বৃত্তি থাকে।
- ৯) **ৰাজনৈতিক সংগঠন** – সকলো জনজাতিৰ নিয়া নিজা সমস্যা সমাধান কৰিবৰ কাৰণে একোটা সংগঠন থাকে। এই সংগঠনৰ জৰিয়তে সমাজৰ বিভিন্ন বিশৃংখলতা বিষয়ে আলোচনা কৰি সমাজ নিয়ন্ত্ৰণ কৰি ৰখা হয়।
- ১০) **যুবগৃহ ব্যবস্থা** – এইবোৰ হল যুৱক যুৱতী সকলক প্ৰয়োজনীয় সামাজিক শিক্ষা দিয়া একোটা অনুষ্ঠান

জনজাতিৰ বৈশিষ্ট

- ১১) **দুৰ্গম অঞ্চলত বসবাস**— অধিকাংশ জনতি সকলেই পৰ্বত পাহাৰ বা নদী কাষৰীয়া দুৰ্গম ঠাইত বসবাস কৰে৷ ভাৰতবৰ্ষত উত্তৰ – পূৰ্বাঞ্চল ভাৰতৰ পৰ্বত অঞ্চলত বেছি সংখ্যা ত জনজাতিয়ে বসবাস কৰে৷
- ১২) **একেই সামাজিক ৰীতি নীতি পালন কৰে**— সাধাৰণতে একেটা জনজাতিৰ অন্তৰ্ভুক্ত ব্যক্তি সকলে একেই ধৰণৰ সামাজিক ৰীতি নীতি , উৎসৱ পাৰ্বণ, সংস্কৃতিক মানদণ্ড আদি মানি চলে৷
- ১৩) **ঝুম খেতি**— পৰ্বত পাহাৰে, দুৰ্গম অঞ্চলত বসবাস কৰতে কিছু বছৰ পাছতে তেওঁলোকৰ কৃষি ভূমি সলনি কৰে৷
- ১৪) **আত্মকেন্দ্ৰিকতা**— নিজৰ জাতি প্ৰতি সহানুভূতি শিল৷ কাৰোবাৰ বিপদত সকলোৱে সহায় কৰে৷কোনোবাই কৰিব নোৱাৰা কামত সকলে আকেইলগে কৰি দিয়ে৷

ভাৰতীয় জনজাতি সকলৰ আঞ্চলিক বিভাজন

- ১) ভৌগলিক অৱস্থান
- ২) ভাষাভিত্তিক শ্ৰেণীকৰণ
- ৩) বৃত্তি গত শ্ৰেণী বিভাজন
- ৪) শাৰীৰিক আধাৰত

ভৌগোলিক অৱস্থান

ক) <u>উত্তৰ আৰু উত্তৰ পূৰ্ব অঞ্চলৰ জনজাতি</u> – পূৰ্ব কাশ্মীৰ, পূৰ্ব পাঞ্জাব, হিমাচল প্ৰদেশ, উত্তৰ প্ৰদেশ, উত্তৰাঞ্চলত, ত্ৰিপুৰা, মেঘালয়, মিজোৰাম, মণিপুৰ, নাগালেণ্ড, অৰুণাচল, চিক্কিম, পশ্চিম বংগ, বিহাৰ

খ) <u>কেন্দ্ৰীয় অঞ্চলৰ জনজাতি</u> – বেংগল, বিহাৰ, দক্ষিণ উত্তৰ প্ৰদেশ, দক্ষিণ ৰাজস্থান, মহাৰাষ্ট্ৰ, মধ্য প্ৰদেশ, উৰিষ্যা

গ) দক্ষিণ অঞ্চলৰ জনজাতি – মহী শুৰ, অন্দ্ৰ প্ৰদেশ, কেৰেলা, তামিল নাড়ু

ঘ) আন্দামান আৰু নিকোবৰ দ্বীপপুঞ্জৰ জনজাতি

ভাষা ভিত্তিক শ্ৰেণীকৰণ

ক) অষ্ট্ৰো এছিয়াটিক ভাষাৰ গোট – কেন্দ্ৰীয় আৰু পূৰ্ব ভাৰতৰ কোল, মুণ্ডা, খাচী, নিকোবৰ

খ) দ্ৰাবিড়ী ভাষা গোষ্ঠীৰ গোট – কেন্দ্ৰীয় আৰু দক্ষিণ ভাৰতৰ বসবাস কৰা গণ্ড, মলৰ, পালিয়া, চবাৰা, কয়া, পনিয়া, কদৰ

গ) তিব্বতী চীনা ভাষাগোষ্ঠীৰ গোট – হিমালয় দক্ষিণ অঞ্চল, উত্তৰ পাঞ্জাব, ভূটান, অসম

বৃত্তিগত শ্ৰেণী বিভাজন

ক) অৰণ্যৰ উৎপাদন

খ) পশুপালন স্তৰত

গ) কৃষি, চিকাৰ, মাছমৰয়া

শাৰীৰিক আধাৰত

- ক) মংগোলীয় সমূহ
- খ) প্ৰট অষ্টৰেলিয়ড
- গ) নেগ্ৰিত সমূহ

জনজাতি সকলৰ অৰ্থনৈতিক অৱস্থা

১) খাদ্য সংগ্ৰ

২) কৃষি

৩) ঝুম খেতি

৪) হস্ত শিল্পী

৫) পশুপালন

৬) উদ্যোগিক বনুৱা

পৰিয়াল’ ৰ সংজ্ঞা

- অগবাৰ্ণ আৰু নিমককৰ মতে , “ পৰিয়াল হৈছে যি পতি পত্নী আৰু তেওঁলোকৰ নিজৰ ফালৰ পৰা জন্ম হোৱা বা আনৰ পৰা তুলি লোৱা সন্তানক লৈ গঠিত ব্যক্তিৰ সমষ্টি বা সামাজিক গোট।

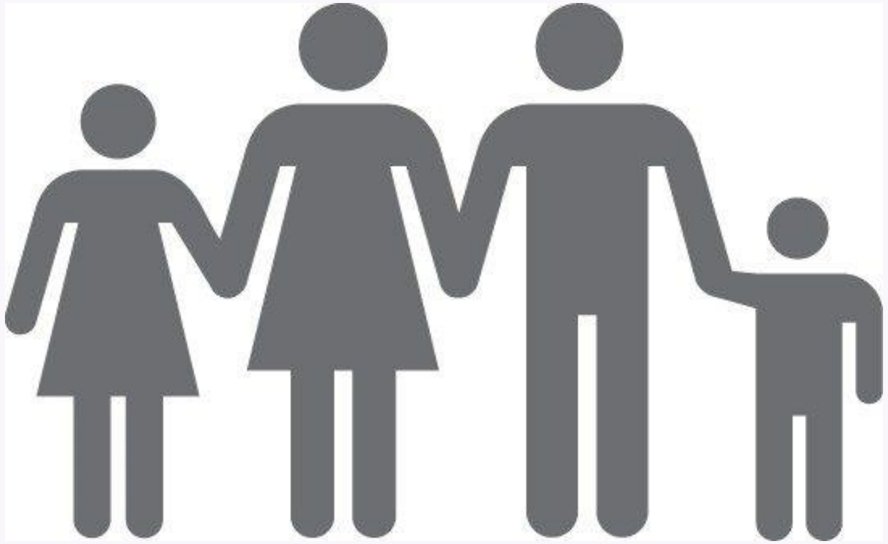

পৰিয়ালৰ বৈশিষ্ট্য

১) বিশ্ব জনী নতা

২) আনু ভূতিক আধাৰ

৩) ব্যক্তিত্ব গঠনৰ আধাৰ

৪) সীমিত আকাৰ

৫) প্ৰাতমিক সমূহ

৬) একে বাসগৃহ

পৰিয়ালৰ উৎপত্তি

- ১) যৌন সাম্যবাদ সিদ্ধান্ত
- ২) পিতৃ যত্মকা সিদ্ধান্ত
- ৩) মাতৃ যাত্মক সিদ্ধান্ত

পৰিয়ালৰ কাম

- ১) **সামাজিক কাম**

ক) যৌন সম্বন্ধ নিয়ন্ত্ৰণ

খ) সংস্কৃতি হস্তান্তৰ

গ) প্ৰস্থিতি প্ৰদান

ঘ) সামাজিক ক্ৰিয়া নিয়ন্ত্ৰণ

ব্যক্তিৰ বাবে পৰিয়ালৰ কাম

- ১) যৌন সম্বন্ধ নিয়মীয়া ক ৰণ
- ২) সন্তান প্ৰজনন
- ৩) সন্তান প্ৰতিপালন

আৰ্থিক বিষয়ৰ কাম

ধৰ্মীয় কাম

পৰিয়ালৰ প্ৰকাৰ

- ১) একক পৰিয়াল
- ২) যুটীয়া পৰিয়াল

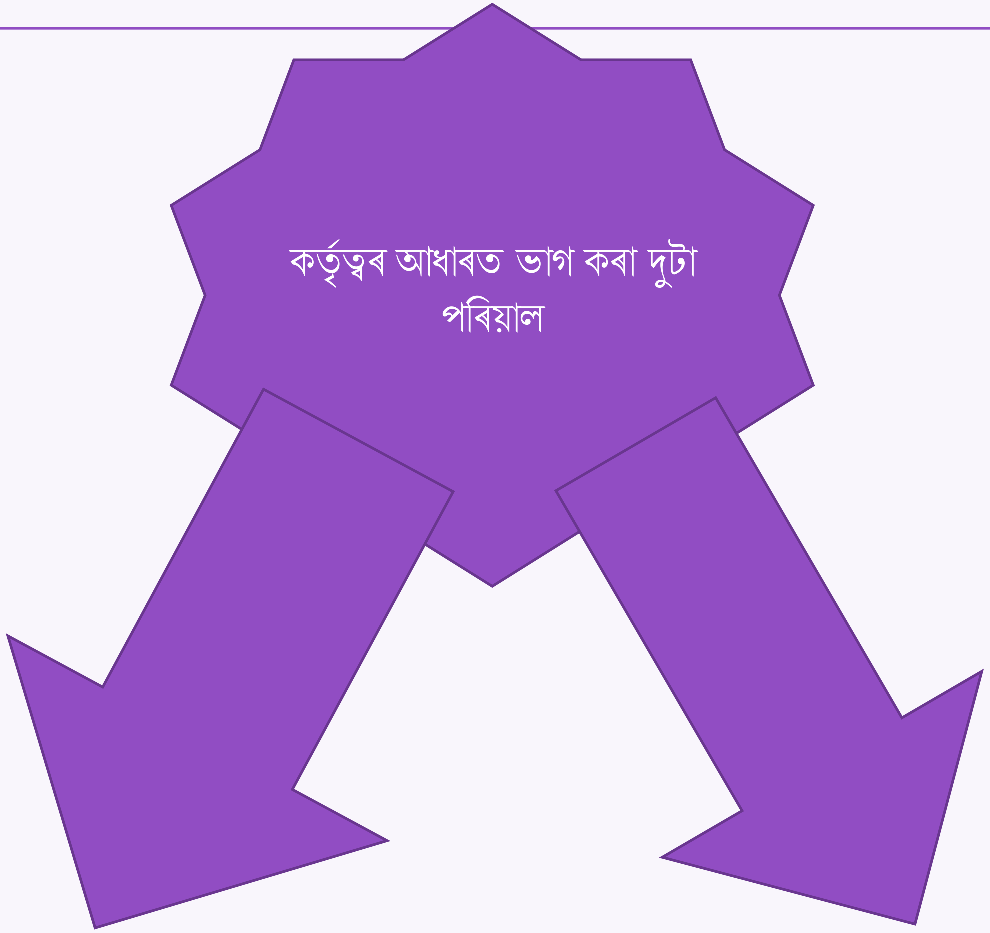

পিতৃপ্ৰধান পৰিয়াল

মাতৃপ্ৰধান পৰিয়াল

বিবাহিক আৰু ব্যক্তিৰ সংখ্যাৰ দুটা ভাগ

একক বিবাহিত পৰিয়াল

বহু বিবাহিত পৰিয়াল

- বহু পত্নী পৰিয়াল
- বহু পতি পৰিয়াল

যুটীয়া পৰিয়ালৰ সংজ্ঞা

- ইৰাৱতী কাৰ্বেৰ মতে, " যুটীয়া পৰিয়াল হল কিছুমান ব্যক্তিৰ সমূহ যিসকল সাধাৰণতে একেই ঘৰতে বসবাস কৰে, একেই ৰান্ধনিশালৰ ৰন্ধা আহাৰ খায়, যিসকলে সম্পত্তি উ মৈ হ তীয়া গৰাকী হয়, অকেইলগে পূজা পাতল কৰে আৰু যিসকলৰ মাজত শ্বজন তাৰ সম্বন্ধ থাকে।

যুটীয়া পৰিয়ালৰ বৈশিষ্ট্য

- বহলাকৃতি
- উ ইমহতিয়া বাসস্থান
- উ মহতিয়া ৰান্ধনিশাল
- সম্পত্তি
- সামাজিক আৰু ধাৰ্মিক কৰ্তব্য
- উৎপাদন গোট
- পাৰস্পাৰিক অধিকাৰ আৰু কৰ্তব্য
- আৰ্থিক স্থিৰতা
- সাংস্কৃতিক ধাৰাবাহিকতা

স্বজণ পদ্ধতি

- বিবাহ আৰু জন্মৰ জৰিয়তেই যি এক আত্মীয় গোষ্ঠী গঢ়ি উঠে তাকে স্বজন বোলে৷
- দুটা পদ্ধতি হল

1) সংগত্রীয় শ্বজন

2) বিবাহক সম্বন্ধীয়

সগত্ৰীয় পদ্ধতিৰ ভাগ

- পিতৃ য়াত্মক
- মাতৃ য়াত্মক
- উভয় লক্ষ্য